BİBLİYOGRAFYA :

H. H. Howorth, *History of the Mongols from the ninth to the nineteenth century*, London 1880, II/2, s. 781-782; Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasî Münasebetler (1775-1875)*, İstanbul 1984, s. 36-37; W. Barthold, "Abdülkerim", *İA*, I, 89-90; a.mlf., "ᶜAbd al-Karīm Bukhārī", *EI²* (İng.), I, 71; M. Zand, "ᶜAbd-al-Karīm Boḵārī", *EIr.*, I, 121-123.

MEHMET SARAY

ABDÜLKERÎM el-CÎLÎ
(عبدالكريم الجيلي)

Kutbüddîn Abdülkerîm b. İbrâhîm b. Abdilkerîm el-Cîlî
(ö. 832/1428)

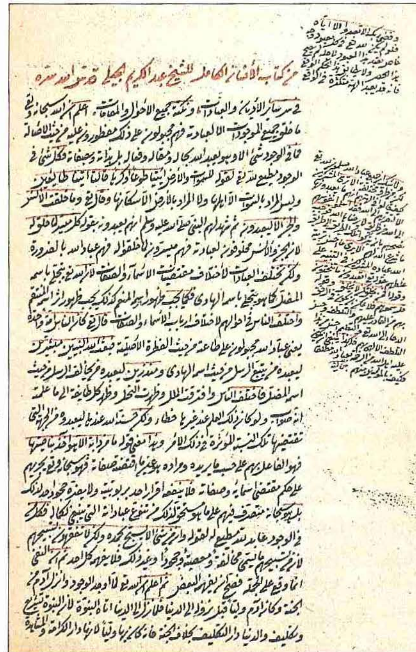
el-İnsânü'l-kâmil adlı eseriyle tanınan âlim ve mutasavvıf.

767'de (1365-66) Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğdu. Kâtip Çelebi ve ona dayanan Brockelmann'a göre Abdülkādir-i Geylânî'nin torununun oğludur. Brockelmann tarafından sadece el-Cîlânî nisbesinin verilmesi bu yüzden olmalıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tahsil durumu, ailesi, çevresinde kimlerin yer aldığı, toplum içindeki mevkii gibi hususlar tamamen karanlıktır. Bununla beraber bazı eserlerinde, özellikle *el-Kehf ve'r-raḳīm* adlı risâlesinde, Zebîd'de yanında kaldığı Şerefüddin el-Cebertî'nin müridi olduğunu, bazı arkadaşlarıyla birlikte 799 (1396-97) yılında onun mescidinde toplandıklarını söyler ve *el-Kelimâtü'l-ilâhiyye* adlı eserini 805 (1402-1403) yılında tamamladığını kaydeder. Eserlerinden Hanbelî mezhebine ve Kādiriyye tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. İlmî yönden oldukça verimli bir ömür süren Cîlî Bağdat'ta vefat etmiştir.

Abdülkerîm el-Cîlî, eserlerinin büyük bir bölümünü İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin şerhine ayırmış, bazı konularda ona muhalif kaldığını ifade etmekle birlikte, tasavvufun ana meselelerinde, **vahdet-i vücûd*** ve **hazarât-ı hams*** gibi telakkilerde tamamen onun izinden gitmiştir. Tasavvufî ıstılahlarla yüklü ***el-İnsânü'l-kâmil**** adlı eserinde geniş şekilde işlediği küllî ve cüz'î bütün âlemleri, ilâhî ve kevnî kitapların tamamını kendinde toplayan, ruhu, kalbi, aklı ve nefsi ile mükemmelleşip mutlak tasarruf sahibi olan, kusursuz bir ayna gibi maddî-mânevî her şeyin yanı sıra ilâhî vasıfları ve kudretleri de yansıtan **insân-ı kâmil*** fikrini ve izah tarzını Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den almıştır. Cîlî'ye göre kâmil insanın en mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir; ondan sonra **gavs*** ve **kutub***lar gelir. Diğer insanların ruhları, insân-ı kâmilde tecellî eden ilâhî sıfat ve kudretlerden birer kopya, Cîlî'nin ifadesiyle birer "nüsha"dırlar ve **asl***a nisbetleri ve bağlılıkları ölçüsünde kâmil insan olurlar. Şairlik yönü de bulunan, fikirlerini açıklarken uygun gördüğü veya konuyla ilgili olarak kendisinin yazdığı sûfiyâne şiirlerden de faydalanan müellif, bu bakımdan da İbnü'l-Arabî'yi taklit eder.

Eserleri. Abdülkerîm el-Cîlî'nin eserleri İslâm dünyasında özellikle Doğu Hindistan'da dikkati çekmiş, dinî inanç ve fikirlerin teşekkülünde büyük bir tesir icra etmiştir. Günümüze kadar gelen otuzdan fazla eserinden bazıları şunlardır: *el-Kehf ve'r-raḳīm* (Haydarâbâd 1323, trc. M. Yuluğ, İstanbul 1979); *el-İnsânü'l-kâmil.* Kahire'de birçok defa basılan eserin bazı bölümleri R. A. Nicholson (*The Perfect Man*, Cambridge 1921) ve Titus Burckhard (*ʿAbd al-Karîm el-Jîlî, L'homme Universel*, Paris 1975) tarafından tercüme edilmiştir. Bu iki tercümede eser hakkında birer inceleme yazısı yer almaktadır. *el-İnsânü'l-kâmil* ile *Ḥaḳīkatü'l-yaḳīn* adlı eserleri Alizâde adlı bir şahıs tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (bk. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3018, 3157; Uşşâkī Tekkesi, nr. 411). Eserin Latin harfleriyle yayımlanmış bir Türkçe tercümesi daha vardır (*İnsân-ı Kâmil*, I, trc. A. Akyıldız, İstanbul 1972; II, trc. A. Akçiçek, ts.). *Şerḥu müşkilâti'l-Fütûḥâti'l-Mekkiyye; Menâẓırü'l-ilâhiyye; Ḥaḳīkatü'l-yaḳīn; en-Nâmûsü'l-aʿẓam ve'l-ḳāmûsü'l-aḳdem; Merâtibü'l-vücûd; Ḳābe ḳavseyn ve mülteḳa'n-nâmûseyn; ed-Dürretü'l-ayniyye* (veya *Ḳaṣîdetü'l-ʿayniyye*); *Keşfü'l-ġāyât şerḥu Kitâbi't-Tecelliyât* (diğer eserleri için bk. *GAL*, II, 264-265; *GAL Suppl.*, II, 283-284).

Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lala Mustafa Paşa, nr. 700/3, vr. 75ᵇ)

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, I, 740; II, 1525; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 610-611; R. A. Nicholson, *The Perfect Man*, Cambridge 1921; Serkîs, *Muʿcem*, I, 728, 729; Brockelmann, *GAL*, II, 264-265; *Suppl.*, II, 283-284; Titus Burckhard, *L'homme Universel*, Paris 1975; Goldziher, "Abdülkerim", *İA*, I, 90; H. Ritter, "ʿAbd al-Karīm al-Djīlī", *EI²* (İng.), I, 71.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

ABDÜLKERÎM b. EBÜ'L-AVCÂ
(عبدالكريم بن أبي العوجاء)

(ö. 155/772)

Maniheist fikirleri ve İslâm'ı tahrif edici faaliyetleriyle tanınan kişi.

Abbâsîler devrinde Yemen valiliği yapan Ma'n b. Zâide'nin dayısı olan Abdülkerîm önceleri Basra'da yaşadı. Burada Hasan-ı Basrî'ye talebelik ettiği söylenir. Basra'nın belli başlı Mu'tezile kelâmcıları arasında yer almışken bozuk fikirleri sebebiyle Kûfe'ye sürüldü. Orada da kâinatın ebedîliği, **tenâsüh***ün varlığı gibi İslâm dinine ters düşen fikirler yaymaya, Allah hakkında Ehl-i sünnet inancına aykırı bazı hadisler uydurmaya devam etti. Hatta onun Maniheizm taraftarı olduğu, hilâfet konusunda Şîa'nın görüşünü benimsediği, ramazan ve bayramların tesbitinde, Ca'fer-i Sâdık'ın hilâle bakmak yerine hesap metodunu kullandığını iddia ederek icat ettiği bir hesap şeklini Şîîler'e benimsettiği rivayet edilmektedir. Kûfe Valisi Muhammed b. Süleyman tarafından hapse atılan Abdülkerîm, üç gün serbest bırakılmasına karşılık valiye yüz bin dirhem rüşvet vermeyi teklif edince ölüme mahkûm edildi. Gerçekten öldürüleceğini anlayınca da İslâm dininde helâli haram, haramı helâl gösteren dört bin hadis uydurduğunu iddia etti. Bu arada bazı taraftarları Halife Mansûr'a başvurarak Abdülkerîm'in serbest bırakılması konusunda kendisini razı